

ՀԱՅ ԵՒ ՅՈՅՆ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ԴՍԻԱՆԱՆՔԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Քիչ են անսփք, որոնք գիտեն թէ Հայերը առաջին տղոք եղած են Քրիստոնէութիւնը իբրեւ պետական կրօն ընդունող, իսկ աւելի քիչ են անսփք, որոնք գիտեն թէ Հայոց. Եկեղեցին Ուղղափառութեան տեսակէտէն նոյն գեանի վրայ կը կենայ Յոյն Եկեղեցիին նեւ, Տրամաթիւն է հաստատել թէ Կիպրացի ժողովուրդէն որոշ դասակարգ մը տակաւին չէ ըմբռնած այս իրողութիւնը և նախապաշարուած է Հայոց դէմ: Համակրանքը, զոր կը տածեմ Կիպրոսի նամաքաղաքացի Յոյն ժողովուրդին՝ դիւ կը մղէ լուսարանելու կարգ մը կէտեր պատմականօրէն հաստատուած իրողութիւններու շուրջ:

Նախ քան Հայոց. Եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը հաստատող իրողութիւններու մասնաշաղկապը, նորի կը տեսնենք ամփոփ կերպով ներկայացնել դաւանաբանական այն կէտերը, որոնցմով ան կը գաղափարէ իր քոյր Եկեղեցիներէն:

Հանրայայտ իրողութիւն է թէ Քրիստոնէական Եկեղեցին բաժնուած է երկու գլխաւոր թեւերու — Արեւելեան և Արեւմտեան: Յոյն, Հայ, Ասորի, Քաղղէական, Ղպտի, Հայկ, Հայկ, Ռուս, Սերպ Ռուս, Պոլսկար և վարցական Եկեղեցիներ կը կազմեն Արեւելեան ընտանիքը, մինչ կաթոլիկ և Բողոքական Եկեղեցիները կը հանդիսանան արեւմտեան Արեւմտեան թեւին:

Դաւանական մանր տարբերութիւններ չորս ստորաբաժանումներ կ'առաջացնեն Արեւելեան թեւին մէջ: Ասորական և Քաղղէական Եկեղեցիները կը կոչուին Նեստորական: Ասորի Յակոբեաններ, Ղպտիներ և Հայկէներ Եւաքեան Միաբաններ են: Օրթոդոքս պիտակուած Եկեղեցիներ — Յոյն, Ռուս, Սերպ, Ռուս, Պոլսկար — (ինչպէս նաեւ կաթոլիկներ) կը ճանչցուին որպէս Երկաբաններ: Մինչ Հայոց. Եկեղեցին կառուած կը մնայ

Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացի Հայրապետէն բանաձեւուած Ուղղափառ վարդապետութեան, Կ'արժէ յիշել թէ այս էր դաւանութիւնը, զոր կ'ընդունէր Քրիստոնէական Մի և Ընդհանրական Եկեղեցին, նախ քան գումարումը Քաղղէոսի ժողովին:

Հայոց. Եկեղեցին ընդունած և անփոփոխ պահած է Տիեզերական առաջին երեք ժողովներու — Նիկիոյ (325), Կ. Պոլսոյ (381) և Եփեսոսի (431) — որոշումները: Յոյներ և կաթոլիկներ չորս այլ ժողովներ գումարած են: Հետագային, կաթոլիկներ այդ թիւը բարձրացուցած են 21-ի: Անկլիքան Եկեղեցին Յոյներու նման հօթ Տիեզերական ժողովներ կ'ընդունի:

Տիեզերական առաջին երեք ժողովները քննարկեցին քրիստոնէական հիմնական հաւատալիքներու հետ առնչուած հարցեր, ինչպիսին են Երրորդութեան գաղափարը, Մարդեղութեան խորհուրդը և հոգիներու փրկութեան հարցը, և առին համապատասխան որոշումներ: Մնացեալ ժողովները չզբաղեցան սակայն Քրիստոնէական կրօնի հաւատալիքներով և սկզբունքներով, այլ քննութեան նիւթ ըրին աթոռներու գերազանցութեան և այլ մանր ու երկրորդական հարցեր, որով զուրկ մնացին Տիեզերական հաւատմանքէ: Եւ առաջին անոնց որոշումները չընդունուեցան բոլոր Եկեղեցիներու կողմէ:

Քրիստոնէական Ս. Եկեղեցւոյ Միաութիւնը խախտեալ 451ին, Քաղղէոսի ժողովին գումարումով: Յոյներ և Լատիններ ընդունեցին քրիստոնէական մաքուր սկզբունքները խաթարող ահաւորութիւններ:

Հայոց. Եկեղեցին կ'ընդունի թէ առաւածալին և մարդկային բնութիւնները Քրիստոս առած էր իր վրայ ճանչփոթ միաւորութեամբ: Քաղղէոսի ժողովը թէեւ հաստատեց միաւորութիւնը Քրիստոսի:

տեսի զոյգ բնութիւններուն, սակայն ընդունելիք թէ այդ բնութիւններէն իւրաքանչիւրը հնթակայ է իր սեփական կամքին և ունի իր առանձնաշարժութիւնը:

Բացի այս կէտէն, չկան ուշադրաւ տարբերութիւններ Հայ և Յոյն Եկեղեցիներուն միջև: Տարբերութիւնները տակի են անշուշտ մեր և Կաթողիկ Եկեղեցիներուն միջև: Արշևնք գէթ անոնցմէ երկուքը: 1) Կաթողիկ Եկեղեցին կ'ընդունի թէ Ս. Հոգին կը բղխի Ճի Զօրէ և յՈրդւոյ, մինչ մենք և Յոյներ կ'ընդունինք Ճիդիստոնի ի Զօրէ՝ բանաձևը: 2) Կաթողիկներ կը գտնանին թէ մօռէն հոգին կ'ենթարկուի մասնաւոր դատաստանի մը սորշիւու համար իր երթալիք տեղը — որբութիւնը՝ եթէ արդարէն, դժուար է եթէ մօտացու մեղք գործած է, իսկ քուսարան՝ եթէ թեթեւ է կշիռը իր գործած մեղքերուն: Հայք և Յոյնք կը մերժեն այս տեսակէտը, նկատելով զայն հակառակ Տիեզերական առաջին երեք ժողովներու որոշմաներուն:

Հետևեալ կէտերուն մէջ Հայ և Յոյն Եկեղեցիներն նոյն դաւանանքը ունին. —

ա) Երկուքն ալ կ'ընդունին Աթանասեան բանաձևը Նիկիական Հանգանակին:

բ) Կ'ընդունին եօթը Խորհուրդները Ս. Եկեղեցւոյ:

գ) Երկուքն ալ կը նշողին Արիօսը, Մակեդոնը, Պոզոս Սամասացին և այլ հերետիկոսներ:

Վերոյիշեալ կէտերը կը ջրին տեսակէտը անոնց՝ որոնք կատարածի տակ կ'առնեն Հայց. Եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը: Մենք հաւատարիմ հետեօրդներն ենք Ս. Կիւրիզ Աղեքսանդրացի Հայրապետի դաւանանքին, զոր ընդունած են ոչ միայն երեք՝ այլ եօթ Տիեզերական ժողովները:

Վերոյիշեալ իրողութիւնները, երկու Եկեղեցիները իբրեւ ժողովուրդ, չեն ազդել իր հետեւում մասն տարբերութիւններէն, ժամասացական և ասանցուցային կալուածներու մէջ յառաջ եկած. —

ա) Մենք կ'երգենք. ՎՊուրբ Աստուած, տուրք և հօր, տուրք և անձան, որ խաչեցար վասն մեր (կամ այլ փոփոխակ մը, քստ պաշտածի), որդոմեա մեղք: Յոյներ կը զեղչեն փոփոխելի մասը և ՎՊուրբ. և

անմահէն հոգ ուղղակի կ'անցնին ազարմեա մեղքին:

բ) Հայց. Եկեղեցին Քրիստոսի Սուրբ Մննդեան և Մկրտութեան յիշատակները կը տեսնամբէ միասին Յունուարի 6ին, Անուանակոչութիւնը՝ նոյն ամսոյ 13ին, ի տակար քառասորեայ ընծայումը կամ Տեսանընդառաջը՝ Փետրուարի 14ին, իսկ Ս. Կոյսի Աւետումը՝ Ապրիլի 7ին, մինչդեռ Յոյն Եկեղեցին Ս. Մննդը կը տօնէ Դեկտ. 25ին, Անուանակոչութիւնը՝ Տոբեմարտին, Տեսանընդառաջը՝ Փետր. 2ին, իսկ Աւետումը՝ Մարտի 25ին: Նոյնն է գրութիւնը Քրիստոնէական այլ Եկեղեցիներուն մէջ ևս:

գ) Հայց. Եկեղեցին Ս. Պատարագի համար կը գործածէ տնիմոր հաց և անապակի դինի, մինչդեռ Յոյներ կը գործածեն խմորեալ հաց և ջրախառն դինի:

դ) Ս. Զատիկի ճրագալոյցի երկուցեան, մեր Եկեղեցին կ'արտօնէ ճաշակումը հակելթի, ձուկի և կաթնեղէններու, մինչ Յոյներ մեղեղներու հետ վերոյիշեալները ճաշակել կը սկսին Զատիկ առաւօտուն:

Յոյն Եկեղեցին կ'ընդունի մեր Եկեղեցւոյ առաքելականութիւնը. ընդունած ըլլալով Թագէտ և Բարթողիմէոս առաքեալներու Հայաստան քարոզած ըլլալու տեսողութիւնը:

Կ'որժէ նաեւ յիշել այն պարագան թէ մինչդեռ Քրիստոնէութիւնը Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի և Տրդատ Թագաւորի կողմէ պետական կրօնք հռչակուեցաւ, Հայաստանի մէջ 301ին, Մեծն Կոստանդիանոս 12 տարիներ հաքն էր միայն որ Քրիստոնէութիւնը պետականացուց չառվճեական կայսրութեան մէջ: Յոյներն ու Լատիններն ևս կ'ընդունին Գրիգոր Լուսաւորչի իբրեւ սուրբ և անոր յիշատակը կը կատարեն ամէն տարի Սեպտ. 30ին:

1172-1179 թուականներուն միջև, Հայ և Յոյն Եկեղեցիներու միութիւնը վերականգնուեալ շարժում մը ծաւալեցաւ: Բիւզանդիոյ Մանուէլ կայսրը, Պուրջ Յոյն Սրբաւորք Միքայէլ Պատրիարքը, ինչպէս նաեւ Սիւրգի անդամ քսան բարձրաստիճան հոգեորդականներ նմակ մը զրկեցին Հայոց Կաթողիկոս Նիքիտէ Շնորհալիի, ներկայացնելով առաջարկներ երկու Եկեղեցիներու միութեան: Այդ

նամակին մէջ Յոյն եկեղեցին պաշտօնապէս կը ճանչնար Հայոց եկեղեցոյ ուղղափառութիւնը: Չկայ մեր եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը հաստատող ասկէ աւելի հզօր ապացոյց: Հաւանաբար իրականութիւն դառնար բաղձացուած միութիւնը, եթէ վրայ չհասնէին անժամանակ մահերը Մանուէլ կոյսեր և Շնորհալի Հայրապետի:

Յոյն և Հայ ժողովուրդներու միջև բարեկամութիւնը իր սկիզբը կ'առնէ այն ժոռժ դարերէն, երբ Քրիստոնէութիւնը կը հալածուէր Պարսիկներու, Արաբներու և Թաթարներու կողմէ: Այս բարեկամութիւնը մօրապնդուած է շաղախութեամբ այն արիւնին, զոր թափած են երկու ժողովուրդներն այ, Քրիստոնէութեան ցահը բարձր ու պայծառ պահելու Արեւիքի մէջ: Տասնեակ հազարներով Յայնք և Հայք մարտիրոսացան, պաշտպանելու համար Խաչին կրօնը հեթանոսական խաւարին և մահիկին կարժառութեան դէմ:

Քաղաքական մարզի մէջ ևս զօրացան բարեկամական կապերը երկու ժողովուրդներու միջև, հայազգի քանի մը կայսրերու Բիւզանդիոնի դահլը բարձրացուելով: Այդ շրջանին էր որ կայսրութիւնը ապրեցաւ իր փռութիւնը օրերը և ընդարձակեց իր տիրապետութեան սահմանները, յարգանք պարտադրելով Ս. Խաչին հանգէպ բարբարոս ու հեթանոս ժողովուրդներու մօտ: Լեւոն Ե., Լեւոն Զ. իմաստուն, կոստանդին Գորգիբոնէնէթուս, Յովհաննէս Զմէկիկ, Բարսեղ Բ Պուլկարօթնուսուս և ուրիշներ ծանօթ են յայրգուած անուններ են Բիւզանդական կայսրութեան պատմութեան ուսումնասիրութեամբը զբաղողին:

1908ի Թրքական Սահմանադրութեան հաստատումէն կարճ ժամանակ մը յետոյ, Պոլսոյ Յոյն Օրթոտէք Պատրիարքարանը հրահանգեց Օսմանեան կայսրութեան մէջ գտնուող Յունական բոլոր եկեղեցիներու փակումը, առ ի բողոք թրքական պետութեան իրենց կրօնական իրաւունքներուն դէմ կատարած անօրինականութիւններուն: Բողոքը տեւեց 15 օր: Այդ շրջանին Յունաց բոլոր պատկաններն ու յուղարկատարութիւնները կատարուեցան մեր եկեղեցիներուն մէջ: Այդպէս ըրինք, ընդառաջելով Յունաց Պատրիարքի խնդրանքին:

Հոս գոհունակութեամբ պէտք է նշել թէ Մանուէլ կոյսեր և Միքայէլ Պատրիարքի օրով ծայր տուած բարեկամական ոգին շարունակուեցաւ յետագայ դարերուն ևս, ժամանաւորաբար Յունաստանի և Միւրիոյ մէջ, աւ յունական եկեղեցիներու ղռները միշտ ալ բաց եղած են, արտօնելով որ Հայեր իրենց ուրոյն ծէսով Պատարագ մատուցանեն հոն, այն քաղաքներուն մէջ անշուշտ ուր գոյութիւն չունին հայկական եկեղեցի, կիպրոս հայ ներկայ հոգևորականներէն Տ. Խորէն Քինյ: Դուրիկեան քանիցս պատարագած է արտասահմանի յունական եկեղեցիներուն մէջ: Հայեր շատ անգամ իրենց մկրտութիւնն ու պտակը կատարած են անդկան յոյն եկեղեցիներու մէջ: Յուսէ ևս կայսն հաստատել թէ ներկայ գոյովիմակը կիպրոսի մէջ քիչ մը տարբեր է ու աւարտինակ: Մինչ կարգ մը դիւղերու մէջ բաց են յունական եկեղեցիներու ղռները մեր ծիսակատարութիւններուն համար, փակ են անոնք ուրիշ դիւղերու մէջ:

Այս ախտը երեսօթին դիմաց, չենք կրնար մինք՝ հայերս վիրաւորուած չզգալ մեր արժանապատուութիւնը, մանաւանդ երբ խնդրոյ առարկայ կ'ըլլայ մեր եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը: Ժամանակն է որ կղզիին Յունական հոգևոր իշխանութիւնը, առաջնորդուած քրիստոնէական լայնախոս և եղբայրական ոգիով, ձեռք առնէ դրական միջոցներ, զարմանալու համար ստեղծուած անբաժնալի վիճակը:

Մեզի կը մնայ մաղթել և աղօթել որ Յոյն և Հայ եկեղեցիներու հոգևոր բարձրագոյն իշխանաւորները ուշ կամ կանախ իրար մօտ գան, վերստին ձեռք առնելու համար Մանուէլի, Միքայէլի և Նիքիտի ձեռնած թելը, անով մարտնչելու համար եղբայրական կապը Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հնագոյն երկու սրէներուն միջև:

ՆՇԱՆ ԱՐԱԴԵԱՆԷ

Նիկոսիա, Կիպրոս

Աճցիքեհեկ քղմ.՝ Գ. ձ.

